

Mukâtil Tefsirinde Tevhid

Nurdane Güler

Ankara 2022

Mukâtil Tefsirinde Tevhid

Yazar

Nurdane Güler

ISBN: 978-625-7305-69-3

1. Baskı

Mart, 2022 / Ankara

Yayın Sertifika No

46683

Matbaa Sertifika No

46682

Grafiker®

Yayınları

Yayın No: 434

Web: grafikeryayin.com

Kapak, Sayfa Tasarımı,

Baskı ve Cilt

Grafiker®

Grafik-Ofset Matbaacılık Reklamcılık

Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.

Oğuzlar Mahallesi

1396. Cadde No: 6/A

06520 Balgat-ANKARA

Tel : 0 312. 284 16 39 Pbx

Faks : 0 312. 284 37 27

E-mail : grafikergrafiker.com.tr

Web : grafikergrafiker.com.tr

Kitabın hukuksal ve bilimsel sorumluluğu yazarına aittir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	5
GİRİŞ.....	7

1. BÖLÜM

MUKÂTİL B. SÜLEYMAN VE TEFSİRİ

1.1. Mukâtil b. Süleyman.....	11
1.2. Mukâtil Tefsirinde Göze Çarpanlar.....	14
1.2.1. Mukâtil Tefsirinin Eleştirilen Yönleri.....	19

2. BÖLÜM

MUKÂTİL TEFSİRİNDE TEVHİD KAVRAMI

2.1. Din Bağlamında Tevhid.....	25
2.1.1. Din.....	25
2.1.2. İman.....	29
2.1.3. İslam ve Müslüman.....	33
2.1.4. İbadet.....	38
2.1.5. İttikâ.....	43
2.2. Düşünsel Anlamda Tevhid.....	46
2.2.1. Nimet.....	47
2.2.2. Şükür.....	51
2.2.3. Tezekkür/Zikir ve Tefekkür.....	54
2.2.4. Tesbih.....	57
2.3. Tevhid Kavramının Karşıtları.....	58
2.3.1. Şirkin Karşıtı Olarak Tevhid.....	59
2.3.2. Küfrün Karşıtı Olarak Tevhid.....	60

2.3.3. Fitnenin Karşıtı Olarak Tevhid.....	64
2.3.4. Kibrin Karşıtı Olarak Tevhid.....	66
2.4. Ölüm Ötesinde Tevhid.....	68
2.4.1. Cennete Götüren Ameller ve Sorgu.....	68
2.4.2. Şefaât.....	70
2.5. Bazı Kavramlarda Tevhid.....	71
2.5.1. İhlas.....	72
2.5.2. Hak.....	74
2.5.3. İhsan ve Hasene.....	76
2.5.4. Kelime.....	80
2.5.5. Söz/Kavl.....	82
2.5.6. Tezkiye.....	84
2.5.7. İstikamet.....	85
2.5.8. Maruf.....	87
2.5.9. Sıddîk.....	88
2.5.10. Fıtrat.....	89
2.5.11. Mîsâk.....	91
2.6. Çeşitli Âyetlerde Tevhid İçerikli Vurgular.....	93
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	95
KAYNAKÇA.....	103
EK.....	111

ÖNSÖZ

Çok istekli ve gayretli olmama rağmen bugün artık anlamsız bulunan başörtüsü yasağı sebebiyle akademik hayata oldukça geç başladım. Fakat tefsirin erken dönemine yönelik merakım akademik hayata geçişimden çok önce başladı ve hiç azalmadı. Bu merakın perçinlenmesinde, ilk doktora öğrencisi olma bahtiyarlığına eriştiğim ve akademik hayata başlamamda desteğini hep yanımda hissettiğim değerli hocam M. Akif Koç'un etkisini itiraf etmeliyim. Mukâtil tefsiri elimize ulaşan en eski tefsirlerden olması sebebiyle bende hep heyecan uyandırmıştır. Kurucu kadrosu arasında yer aldığım Kırıkkale İslami İlimler Fakültesi'nde tefsir akademisyenleri arasında yapılan "Mukâtil Okumaları" bu eseri daha yakından tanımak açısından bana bir fırsat sundu. Gerek bu okumalar gerekse öğrencilerle yaptığımız aynı tefsiri içeren çalışmalar esnasında fark ettiğim Mukâtil'in birçok kavramı içeren çok sayıda âyette yaptığı yoğun tevhid vurgusu, beni bu konu üzerinde çalışmaya yönlendirdi. Severek çalıştığım ve çok şey öğrendiğim bu çalışma, umarım Tefsir ilmine ufak da olsa bir katkı sunar; okuyucu için zevkli ve öğretici olur.

Öncelikle bu mütevazı eseri hazırlamaya muvaffak kılan Yüce Rabbime sonsuz şükürlerimi ifade etmek isterim. Ayrıca çalışmayı okuyarak değerli fikirleriyle beni yönlendiren meslektaşım Davut Şahin'e özellikle

teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Her yönden desteklerini hep yanımda hissettiğim aileme minnettarım. Yoğun işleri arasında çalışmayı okuyarak katkı sunan Harun Çağlayan'a, daraldığımda dostluklarını hep yanımda hissettiğim meslektaşlarım Güldane Gündüz ve Necla Hacıoğlu'na teşekkür ederim. Çalışma bizden, tevfik Yüce Allah'tandır.

KAYNAKÇA

- Abdullah, Akhmad Mughzi. "Mukâtil b. Süleymân Tefsirinde İsrâiliyyata Dair Rivâyetler". *Kur'ân ve Yorumu -İlk Üç Yüz Yıl-* 2. ed. Halil Rahman Açar. 129-150. Ankara: İlim Dallarının Düşünce Temellerini Araştırma Enstitüsü Yayını, 2019.
- Abdülbâkî, Muhammed Fuâd. *el-Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. İstanbul: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1984.
- Albayrak, Halis. "Mukâtil b. Süleyman'ın Tefsirinde Söz-Muhatap-Anlam İlişkisi". *Kur'ân ve İslam İlimlerinin Anlaşılmasında Tarihin Önemi*. Ed. M. Mahfuz SÖYLEMEZ. 83-105. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013.
- Alıcı, Mustafa. "Şefaat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/411-12. (İstanbul: TDV Yayınları, 2010),
- Arpaguş, Hatice Keleptin. "Kelime-i Tevhid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 214. 214-215
- Ateş, Süleyman. "İhlas". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/535-537. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Bağdâdî, Hatîb. *Târîhu Bağdâd*. Thk. Mustafa Abdu'l-Kâhir Ata. 24 cilt. Yy: Dâru'l-kutubu'l-ilmiyye, h.1417. 13/163.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail. *el-Câmiu's-Sahîh el-Muhtasar*. thk. Mustafa Dîbu'l-Bugâ. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1407/1987.
- Cerrahoğlu, İsmail. "Tefsirde Mukâtil İbn Süleyman ve Eserleri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21 (1976), 1-35.

- Cevherî, İsmâil b. Hammâd. *es-Sihâh tâcu'l-luga ve sıhâhu'l-Arabiyye*. 6 cilt. Beyrut: Dâru'l-ilm ve'l-melâyîn, 1407/1987.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf. *Kitabu't-ta'rîfât*. Lübnan/Beyrut: Daru'l-kütübü'l-ilmîyye, 1403/1983.
- Çağırıcı, Mustafa & Uludağ, Süleyman. "İstikamet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/348-349. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Çağırıcı, Mustafa. "Emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11/138-141. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Çağırıcı, Mustafa. "Hak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 15/137-139. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Çağırıcı, Mustafa. "Kibir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 25/562-563. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Çağırıcı, Mustafa. "Şükür". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/259-261. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Çalışkan, İsmail. *Tefsir Tarihi*. 2. Basım. Ankara: Bilay Yayınları, 2020.
- Çelik, Ahmet. "Kur'ân'da tevhide delalet eden semantik alanlar". *Ekev Akademi Dergisi* 3/2 (Güz 2001), 121-137.
- Çelik, Ahmet. "Kur'ân'da Tevhîd Kavramının Semantik Alanları". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 (2002), 127-150.
- Çelik, İbrahim. "Kur'ân'da Haberî Sıfatlar ve Mukâtil b. Süleyman'a İsnad Edilen Teşbih Fikri". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (1987), 151-159.
- Dâvûdî, Muhammed b. Ali. *Tabakâtu'l-mufessrîn*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-kutubu'l-İlmîyye, 2. Basım, ts.
- Elkoca, Eyüp. "Siyerin Tefsire Kaynaklığı Bağlamında Mukâtil b. Süleyman'ın Tefsiri". *Siyer Araştırmaları Dergisi* 5 (2019), 153-173.

- Elkoca, Eyüp. *Siyerin Tefsire Kaynaklığı: Mukâtil b. Süleyman örneği*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Yakup. “şkr”. *el-Ķāmûsü'l-muĥîf*. Beyrut: Müessesetu'r-risâle, 1426/2005.
- Güler, Nurdane. “Mukâtil Tefsirinde Mekki Sûrelerde Bedir Gazvesine Yapılan Atıflar”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 27/3 (2021), 1143-1162.
- Günaydın, Fatma Candan. “Nimet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/129-130. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Gürkan, Salime Leyla. “Mîsâk”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/172-173. İstanbul: TDV Yayınları, 2005.
- Hamurcu, M. Fevzi. *Mukâtil b. Süleyman ve ilk Fıkhî Tefsir*. Ankara: Fecr Yayınları, 2009.
- Hayrettin Karaman vd.. *Kur'ân Yolu*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2007.
- İbn Atiyye el-Endülüsî. *el-Muharraru'l-vecîz*. thk. A. Abdüşşâfi Muhammed. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1422.
- İbn Kuteybe, Abdullâh b. Müslim. *Te'vîlu muşkili'l-Ķur'ân*. thk. İbrahim Şemsüddîn. Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, ts.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Muhammed. *Lisânü'l-'Arab*, 15 cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 3. Baskı. 1414.
- İbnu'l-Cevzî, Ebi'l-Ferec Abdurrahman. *Nüzhetü'l-a'yüni'n-nevâzir fi 'ilmi'l-vücûh ve'n-nezâ'ir*. thk. Muhammed Abdu'l-Kerîm er-Râzî. Beyrut: Muessesetu'r-resâil, 1984/1404.
- İbrahim, Mustafa ve dğr.. “khr”. *Mu'cemu'l-vasît*. 2cilt. Kâhire: Dâru'd-d'ave. ts..
- İsfehânî, Râgıb. “abd”. *el-Müfredât fi ģarîbi'l-Kur'ân*. thk. Safvân Adnân ed-Dâvûdî. Dimeşk: Daru'l-kalem, 1412.

- İşler, Emrullah. "Fitne Katilden Beter mi?". *İslâmiyât*. 2/2 (Nisan-Haziran 1999), 137- 153.
- Karaman, Fikret vd.. *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.
- Karataş, Ali & Gördük, Yunus Emre. *Günümüz Tefsir Problemleri*. Ankara: Bilay Yayınları, 2018.
- Karataş, Ali & Gördük, Yunus Emre. *Günümüz Tefsir Problemleri*. Ankara: Bilay Yayınları, 2018.
- Koç, Mehmet Akif. *Tefsirde Bir Kaynak İncelemesi* Ankara: Kitabiyat Yayınları, 2005.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân/Tefsîru'l-Kurtubî*. thk. İbrâhîm Atfîş & Ahmed Berdûnî. 2. Basım. 10 cilt. Mısır: Dâru'l-kütübü'l-Mısriyye, 1384/1964.
- Kutluer, İlhan. "Düşünme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/53-57. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed. *Te'vîlâtü ehli's-sunne*. 10 Cilt. Beyrut: Daru'l-kütübü'l-ilmîyye. 1426.
- Mâverîdî, Ebu'l-Hasen Ali. *en-Nüket ve'l-uyûn*. thk. Seyyid b. Abdulsûd b. Abdurrahîm. Beyrut: Dâru'l-kütübü'l-İlmîyye, ts.
- Mizzî, Yûsuf b. Abdurrahman. *Tehzîbu'l-kemâl fi'r-ricâl*. Thk. Beşâr Avâd Ma'rûf. 35 cilt. 1. Basım. Beyrut: Müessesetu'r-risâle, 1400/1980.
- Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru ihyâi't-turâs, ts.
- Mukâtil b. Süleymân b. Beşîr. *Tefsîr-i Kebîr*. thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte. Çev. M. Beşir Eryarsoy. 4 Cilt. İstanbul: İşaret Yayınları, 2017.

- Mukâtil b. Süleymân. *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir fi'l-Ḳur'âni'l-Kerîm*. thk. Abdullah Mahmûd Şehhâte. çev. M. Beşir Eryarsoy. İstanbul: İşaret Yayınları, 2004.
- Mukâtil b. Süleymân. *el-Vücûh ve'n-nezâ'ir fi'l-Ḳur'âni'l-Kerîm*. thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin. 2. Basım. Bağdat: Mektebetü'r-rüşd, 1432/2011.
- Müslim b. Haccâc Ebû'l-Huseyn el-Kuşeyrî en-Neysâbûrî. *Sahîhu Muslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.
- Müslim b. Haccâc Ebû'l-Huseyn el-Kuşeyrî en-Neysâbûrî. *Sahîhu Muslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.
- Özer, Mevlüt. "Tevhid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 41/18-20. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Râzî, Fahreddîn. *Mefâtihu'l-Gayb*. 3. Baskı. 32 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-turâsi'l-Arabî. 1420h.
- Sırakaya, Selma. *Mukâtil b. Süleyman'ın Tefsiri ile el-Vücûh ve'n-Nezâir Adlı Eserinin Mukayesesi*. Çorum: Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Sinanoğlu, Mustafa. "İbadet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/248-252. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Sinanoğlu, Mustafa. "İman". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/212-14. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Sinanoğlu, Mustafa. "İslam". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 23/37-42. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Sinanoğlu, Mustafa. "Küfür". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2002), 533. 533-516; Karaman vd., *Dini Kavramlar*, 390.
- Sirry, Mun'im. "Mukâtil b. Süleyman ve Antropomorfizm = Muqâtil b. Sulaymân and Anthropomorphism". çev. Yusuf Yurt & Büşra Yurt. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12 (2017), 251-282.

- Soycan, Mustafa. *Mukâtil b. Süleyman'ın (öl. 150/767) Tefsîr Adlı Eserindeki Meğâzî Bilgilerinin Tesbit ve Değerlendirmesi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân. *el-İtkân fî ulûmi'l-Kurân*. thk. Mustafa Dîbu'l-Bugâ. 2 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-Bugâ, 1429/2008.
- Şahin, Davut. "Nimet". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*. 20/2/207-234. Aralık 2016.
- Şehhate, Abdullah Mahmud. "Mukatil b. Süleyman". *Tefsîr-i kebîr*. çev. Mehmet Beşir Eryarsoy. 2. Basım. 1/23-31. İstanbul: İşaret Yayınları, 2017.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l beyan fî te'vîli âyi'l-Kur'ân*. Thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 24 Cilt. B.y.: Müessesetü'r-risâle, 1420/2000.
- 108
- Tümer, Günay, "Dîn" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/345-349. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Türker, Ömer, "Mukatil b. Süleyman". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/134-136. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Türker, Ömer. *Mukâtil b. Süleyman'ın Kur'ân-ı Tevil Yöntemi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999.
- Uludağ, Süleyman. "Takvâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/484-486. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Uludağ, Süleyman. "Takvâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/484-486. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Usta, Esra. *Mukâtil B. Süleymân'ın (v.150/767) Esbab-ı Nüzul Rivâyetlerini Kullanımı -Mekki Sûreler Örneği-*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

- Yalçınkaya, Yusuf. *Mukâtil b. Süleymân'ın Tefsîr-i Kebîr'i ve İsrâîliyât*. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Yaldızlı, Hasan. *Vücûh ve Nezâir İlmi ve Mukâtil b. Süleyman'ın el-Vücûh ve'n-nezâir Adlı Eseri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Azim Dağıtım. ts.
- Zahitoğlu, İrfan. *Mukâtil b. Süleymân'ın Tefsîr-i Kebîr'indeki Hadislerin Tahrici ve Değerlendirilmesi*. Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm. *Meâni'l-Kur'ân ve i'râbihi*. Thk. Abdülcelîl Abduh Şelebî. 5 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1408/1998.
- Zehebî, Muhammed Hüseyin. *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*. 25 Cilt. b.y.: Muessesetu'r-risâle, 3. Basım, 1405/1985.